
Kornelija Ajlec*

Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni: zakonodaja in izvedba¹

IZVLEČEK

Prispevek obravnava pristop Avstro-Ogrske k izgradnji politike socialnega varstva za vojaštvo in njihove svojce v vojnem času in obdobju miru. Skozi zakonodajna besedila in članke v slovenskem časopisju se posebej osredotoča na obdobje prve svetovne vojne. Prikazano je, da je Avstro-Ogrska vstopila v vojno razmeroma dobro »pripravljena« na področju preskrbe.

Ključne besede: socialna varnost, socialna politika, prva svetovna vojna, preskrbnine, preživnine, pokojnine, invalidnine

ABSTRACT

MILITARY ALLOWANCES AND PENSIONS IN WORLD WAR I: LEGISLATION AND IMPLEMENTATION

The contribution discusses the Austro-Hungarian approach to the development of social security policy for military personnel and their families during war and peacetime. On the basis of legislative documents and articles in the Slovenian newspapers it specifically explores the period of World War I. It shows that Austro-Hungary entered the war relatively well-prepared as far as maintenance was concerned.

Keywords: social security, social policy, World War I, allowances, alimonies, pensions, disability benefits

Vojaške preskrbnine in pokojnine v zakonodaji

V senci določil Berlinskega kongresa leta 1878 in posledične avstro-ogrske okupa-

* dr., docentka, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, kornelija.ajlec@ff.uni-lj.si

¹ Brez pomoči sodelavcev Jasne Vanček, dr. Žige Koncilja, dr. Urške Strle in dr. Ane Cergol Paradiž bi bil članek z nekaterimi viri precej osiromašen, zato se jim iskreno zahvaljujem za nesebično pomoč. Posebna zahvala gre tudi dr. Matjažu Ravbarju za vsebinsko dopolnilo, za vedno dobrodošle in velikodušne nasvete, opozorila in dolge pogovore se posebej zahvaljujem dr. Mihi Šimacu. Brez velike podpore in spodbude prof. dr. Marte Verginella pa razprava gotovo ne bi nastala. Zato še enkrat hvala vsem.

cije Bosne in Hercegovine (BiH) istega leta je Avstro-Ogrska precej hitro spoznala, da bo morala nuditi vojakom in njihovim družinam posebno obliko socialnega varstva. Prišlo je do splošne mobilizacije, v okupacijskem procesu BiH pa je po nekaterih podatkih skupno sodelovalo med 82 tisoč² in 95 tisoč³ pripadnikov vojaštva. Mobilizacija je potekala tudi v slovenskih deželah. V Kmetijskih in rokodelskih novicah so jo pospremili z besedami: »Mobilizacija Avstrijsko ogerske armade je zraven Ogerske in Hrvaške najbolj zadela Kranjsko, spodnjo Štajersko, Koroško, Primorsko in Dalmacijo.«⁴ Časopis *Slovenski narod* pa je ob tem poročal, da so bile te dežele »hudo zadete, in delavcev silno pomanjkuje.«⁵ O odhodu močnih moških rok v času okupacije piše retrogradno tudi časopis *Slovenski gospodar*: »Nejevolja bila je velika. Pobiralo je se in tudi darovalo res veliko, a zadostovalo vendar ni. Marsikatera žena je obupaje omedlevala, ko so njej moža pozvali hipoma k vojakom. Ali kakšen krik in jošntegne se nastati, ako bo kedaj morala namesto nekoliko regimentov cela avstrijska armada v boj? Kdo pa bo tedaj pomagal? Liberalni poslanci so l. 1878 na glas upijali: država naj pomaga! Tedajšni tudi vseskozi liberalni ministri so si to dobro zapomnili. Liberalec in minister Horst /.../ je novemu državnemu zboru predložil načrt postave o pobiranju nove vojaške dače ali takse.«⁶

Gre za – lahko ga imenujemo – temeljni zakon, ki je ustvaril elemente vsega nadaljnjega socialnega varstva vojaštva, sprejet je bil 13. junija 1880 in poimenovali so ga *Postava*⁷ o vojaški taksi, zalogu vojaške takse in o podpori potrebni rodovinom na vojsko sklicanih.⁸ Zakon je uvajal poseben davek, ki so ga predvideli že ob sprejemu obrambnega zakona leta 1868, a je ugledal luč sveta šele v letu 1880. Prvi prispevki so morali biti plačani aprila 1881, plačevati pa so jih morali le tisti, ki so bili šele po 1. januarju 1875 dovolj stari za služenje vojaškega roka, a so bili le-tega oproščeni iz različnih vzrokov (bodisi so bili služenja nezmožni, so ga predčasno končali, bodisi so bili edini sinovi, vnuki ali bratje – s tem pa tudi glave družine, so emigrirali itd.). Višino letne takse so za vsakega plačnika posebej odredile komisije in jih razdelile v 14 plačnih razredov. Vanje so dolžnike razporejali glede na premoženje in letni dohodek. Najnižja taksa je znašala 1 goldinar, najvišja pa 100 goldinarjev. V najnižji razred so bili razporejeni tisti, ki niso imeli premoženja in so dosegali letni zaslužek navadne dne. Čez čas so se glede višine taksne obveznosti začele pojavljati tudi mnoge kri-

² Tado Oršolić, »Sudjelovanje dalmatinskih postrojbi u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878,« *Radovi Zavoda povijestnih znanosti HAZU* 42 (2000): 299.

³ »V Bosno,« *Slovenski narod*, 27. 7. 1878, 2.

⁴ »Novičar iz domačih in tujih dežel,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 31. 7. 1878, 246.

⁵ »Domače stvari,« *Slovenski narod*, 27. 7. 1878, 3.

⁶ »Nova vojaška dača ali taksa,« *Slovenski gospodar*, 6. 5. 1880, naslovnica.

⁷ »Postava« je glede na Slovar slovenskega knjižnega jezika starinska beseda, ki je sopomenka besed »zakon in predpis«. V kontekstu razprave je »postava« enakovredna »zakonu«. Več v: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut Frana Ramovša, ZRC SAZU, 2000. Spletna različica pridobljena oktobra 2015, http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=postava&chs=1.

⁸ »Gesetz vom 13. Juni 1880, betreffend die Militärtaxe, den Militärtaxfond und die Unterstützung der hilfsbedürftigen Familien von Mobilisirten,« v: *Državni zakonik*, zakon št. 70, 19. 6. 1880, 232–38.

⁹ »Vojaška taksa,« *Edinost*, 20. 10. 1880, 2.

tike. V Kmetijskih in rokodelskih novicah so leta 1898 denimo zapisali: »Sedaj je najvišja taksa na leto 100 gld. To je očitno nepravilno. Če mora kmetijski hlapec ali knap ali delavec plačati 1 gld. na leto, ko ima dohodkov komaj 300 do 400 gld., zakaj bi plačal samo 100 gld. kdor ima dohodkov 10.000, 20.000 in 50.000 ali več gld.? Na Nemškem na pr. mora plačati našega denarja 1650 gld., kdor ima 60.000 gld. letnih dohodkov, pri nas pa plača tak bogataš samo 100 gld. To ni nobeno razmerje, zlasti ker dotičnik navadno še kaj zasluži. Z ozirom na to priporočamo slovenskim poslancem, naj se pri prvi priliki zavzamejo za to, da se uveljavi premoženjskim razmeram posamičnikom primerno progressivna vojaška taksa. Ko se to zgodi, potem se bo vsaj kaj nabralo za ranjence in za vdove in sirote tistih, ki so umrli za domovino.«¹⁰ V istem članku je pisec tudi omenjal, da je bila država skrajno neuspešna z izterjavami takse: »Jedino pravično bi bilo, da tisti, ki ni za vojaško službovanje sposoben, plača njegovim razmeram primerno vojaško takso. A ne samo, da se to ne zgodi, da so takse – katere so namenjene v vojski ranjenim vojakom ali udovam in sirotam ubitih vojakov – premajhne, tudi iztirjajo se skrajno malomarno, ker ljudstvo še nima tiste zavednosti da bi samo plačevalo takse, kakor je sploh davčna morala v Avstriji jako šibka, kar je deloma kriva davčna uprava sama.«¹¹

Zbrani denar se je zbiral v posebni fond, imenovan vojaško-taksni zalog oz. vojarinski zalog, kot so ga kasneje tudi poimenovali. Zbrani denar so tudi naložili in plemenitili z obrestmi. Slovenski gospodar tako poroča, da je bilo leta 1900 v vojaškem zalogu že za 49.991.890 K.¹²

Zakon iz leta 1880 je uvajal tudi nekatera druga temeljna določila, ki jim lahko sledimo skozi vse zakone do leta 1917. Tako se je denimo iz zaloga izplačevala preživnina, pa tudi del najemnine, če so jo morali upravičenci plačevati. V primeru, da je vojak umrl, pa je družina prejela preskrbnino še šest mesecev po smrti mobiliziranca.¹³

V vojaško-taksem zalogu je država torej zbirala denar, ki je šel za vse nadaljnje socialne transferje vdov in sirot, družin mobiliziranih ter invalidov. Kljub nedosledno urejenemu načinu zbiranja takse in nepravilno urejenim plačnim razredom je Avstro-Ogrska razmeroma zgodaj, seveda po nemškem vzoru, ustvarila tiste temelje, ki so prispevali k manjšemu odporu zoper mobilizacijo, pa tudi k večji podpori prebivalstva v oboroženih spopadih, v katere se je Avstro-Ogrska občasno zapletla.

¹⁰ »Vojaške takse,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. 10. 1898, 392. Podobne pripombe ima že pet let prej denimo tudi časopis *Slovenski gospodar*: »Krvni davek, vojaška taksa,« *Slovenski gospodar*, 19. 1. 1893, naslovnica.

¹¹ »Vojaške takse,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. 10. 1898, 392.

¹² »Državni zbor,« *Slovenski gospodar*, 20. 3. 1902, 3.

Leta 1892 je Avstro-Ogrska zamenjala valuto – goldinar, ki je temeljil na srebrnem standardu, s krono, ki je imela zlati standard. Menjalni tečaj je bil 2 kroni = 1 goldinar. V knjižici, ki je poučevala javnost o novi valuti, je bilo npr. zapisano: »Nova krona bo veljala pol goldinarja in dosedanji goldinar dve kroni. Vinar je enak po vrednosti pol krajcarju in krajcar dvema vinarjema. Kdor kupi kaj za dva goldinarja, plača /.../ štiri krone. Kdor daje dekli 5 gld na mesec, ji bode dajal /.../ 10 kron.« Več v: *Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote* (Gorica: Nat. in zal. Seitz, 1892), 5. Jože Šorn, »Slovinci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni,« *Zgodovinski časopis* 35, št. 1–2 (1981): 58–60.

¹³ *Državni zakonik*, zakon št. 70, 19. 6. 1880, 238.

Skozi prizmo socialne politike lahko namreč nazorno vidimo, da je bila monarhija domala ves čas na robu kakšnega oboroženega spopada. Za primerjavo – Kanada ni imela urejene socialne sheme vojaških preživnin vse do začetka leta 1914, ko je bil ustanovljen Kanadski patriotski fond. Pa še takrat je šlo le za nekakšno zasebno-javno partnerstvo. A tovrstna shema se je izkazala za nujno potrebno, saj mnogi poročeni možje niso želeli služiti v vojni, če jim nekdo ni zagotovil, da bodo njihove družine preskrbljene v času njihove odsotnosti.¹⁴ Podobne zahteve je imelo avstro-ogrsko vojaštvo že nekaj desetletij prej.

Dve leti po prvotnem zakonu je bila 10. junija 1882 sprejeta *Postava o podpiranju potrebnih vdov in sirot od vojaških oseb, ki so o povodu nepokojev v južni Dalmaciji in zasedenem ozemlju padle ali vsled prejetih ran ali prestanih o vojski težav umrle*.¹⁵ Postava je pomembna zato, ker uvaja pokojnine po padlih vojaki, vendar le za vdove in sirote. Preostalim svojcem pokojnina ni pripadala. Postava je zahtevala, da upravičenci po pretečenih šestih mesecih ponovno vložijo prošnjo, po kateri so jim pokojnine odmerili po tem novem zakonu.¹⁶

Cesar Franc Jožef je v prestolnem govoru ob sklicu novega državnega zbora 26. septembra 1885 naložil poslancem, da morajo sprejeti posebno postavo, ki bo »skrbela za preskrbitev vdov in sirot vojakov, česar že zdavno britko pogrešamo.«¹⁷ Postava iz leta 1882 je bila namreč izključujoča, saj so po njej pripadale pokojnine le družinam tistih vojakov, ki so padli v južni Dalmaciji in ostalih zasedenih ozemljih. Tiste družine, ki so izgubile moža in očeta drugje, do pokojnin torej niso bili upravičene. 27. aprila 1887 je bila posledično sprejeta *Postava o vojaški preskrbi vdov in sirot po oficirjih in moštvu vojsva, vojnega pomorstva, deželne brambe in črne vojske*,¹⁸ ki je izenačila tiste vdove in sirote, katerih možje so umrli v južni Dalmaciji in na zasedenih ozemljih, s tistimi, katerih možje so umrli kjerkoli in tudi v mirnodobnem času. Za te pokojnine je vlada letno namenjala poseben znesek izven vojaško-taksnega zaloga, in sicer v višini 1.320.000 goldinarjev, če pa so bile potrebe večje, so dodali še sredstva iz zaloga.¹⁹ Zakon je bil 19. marca 1907 dopolnjen tako, da so višine pokojnin razdelili v 12 razredov glede na čine padlih vojaških oseb.

¹⁴ Desmond Morton, *Fight or Pay: Soldiers' Families in the Great War* (Vancouver: The University of British Columbia, 2004).

¹⁵ »Gesetz vom 10. Juni 1882, betreffend die Unterstützung von hilfsbedürftigen Witwen und Waisen der anlässlich der Unruhen in Süddalmatien und im Occupationsgebiete gefallen oder in Folge von Verwundungen oder von Kriegsstrapazen festorbenen Militärpersonen,« v: *Državni zakonik*, postava št. 76, 24. 6. 1882, 249–50.

¹⁶ *Državni zakonik*, ukaz št. 126, 17. 9. 1882, 495–501.

¹⁷ »Prestolni govor,« *Slovenski gospodar*, 1. 10. 1885, naslovnica.

¹⁸ »Gesetz vom 27. April 1887, betreffend die Militär-Versorgung der Witwen und Waisen von Officieren und von Mannschaft des Heeres, der Kriegsmarine, der Landwehr und des Landsturmes,« v: *Državni zakonik*, zakon št. 41, 27. 4. 1887, 187–200.

¹⁹ *Ibid.*

Tabela 1: Pregled letnih zneskov pokojnin za vdove, odrejene glede na posamezne činovne razrede

Činovni razred moža/očeta	Letna višina pokoj- nine	Letna višina pokojnine za sirote brez očeta		Letna višina pokojnine za sirote brez staršev	
		Vzgojevalnina za vsako nepreskr- bljeno siroto (1/5 vdovnine, a ne več kot 500K)	Skupni znesek za vse sirote ne sme presežati vdovni- ne, torej sme biti kvečejmu	Skupna vzgoje- valnina za vse sirote (enaka po- lovici vdovnine)	Z doklado vred sme znašati kon- kretna vzgojeval- ninakvečejmu
		K(rone)	K	K	K
I. Feldmarschall (Maršal)	5400	500	2500	4050	4050
II. General-oberst (General polkovnik)	5400	500	2500	4050	4050
III. Feldzeugmeister (Feldcajmajster)	5000	500	2500	3750	3750
IV. Feldmarschal- leutnant (Podmaršal)	3500	500	2500	2625	2625
V. Generalmajor (Generalmajor)	2500	500	2500	1875	2500
VI. Oberst (Polkovnik)	2000	500	2500	1500	2500
VII. Oberstleutnant (Podpolkovnik)	1500	450	2250	1125	2250
VIII. Major (Major)	1200	360	1800	900	1800
IX. Hauptmann, Ritt- meister (Konjeniški stotnik)	1000	300	1500	750	1500
X. Oberleutnant (Nadporočnik)	900	270	1350	675	1350
XI. Leutnant (Poročnik)	750	225	1125	562,50	1125
XII. Fähnrich (Praporščak)	700	210	1050	525	1050

Vir: Državni zakonik, zakon št. 86, 23. 3. 1907, 389–91. »Vojaška preskrba vdov in sirot v vojni ali vsled vojne padlih, umrlih in pogrešanih vojaških oseb,« Občinska uprava, januar 1917, 3

Tistim vdovam, katerih možje se niso uvrstili v nobenega izmed zgoraj naštetih činovnih razredov, se je odmerila pokojnina v višini ene tretjine plače, ki jo je prejemal padli vojak, vendar ne manj kot 400 K letno. Žena je lahko zaprosila tudi za vzgojevalnino za vsakega otroka, ki je prenehala z otrokovo polnoletnostjo pri 24. letih. Za vsakega otroka je lahko zahtevala vzgojevalnino v višini ene petine vdovske pokojnine, vendar ni mogla dobiti več kot 500 K letno za posameznega otroka.²⁰

Zakoni iz let 1882, 1887 in dopolnitev iz leta 1907 so torej urejali dodeljevanje podpor vdovam in sirotam padlih vojakov. Zakona, ki bi urejal preskrbnine za tiste družine, ki so začasno izgubile glavnega finančnega vzdrževalca družin, pa ni bilo vse do 21. junija 1908, ko je bil sprejet *Zakon o prispevku za vzdrževanje svojcev tistih, ki so odrinili na orožno (službeno) vajo, oziroma na vojaško izučbo*.²¹ V teh primerih je šlo za krajšo odsotnost največ sedmih mesecev, a je bilo tudi to dovolj dolgo obdobje, da se je lahko pošteno zamajal družinski proračun. Preskrbnino so lahko dobili svojci, ki so bili odvisni od zaslužka vpoklicanega, vendar le v primeru, da ta med orožnimi vajami ni dobil svoje siceršnje plače oz. da svojci niso zmogli preživeti brez dohodka vpoklicanega. Za vsak dan orožnih vaj so upravičenci dobivali preskrbnino v višini 50 % dnevnega zaslužka vpoklicanega, če pa je bil ta samostojni podjetnik, so upravičenci dobivali znesek v višini najvišje plače v panogi v posameznem sodnem okraju. V primeru, da vpoklicani ni bil zaposlen, so upravičenci dobivali 1K dnevno.²² Zakon pa je prvič tudi narekoval, da mora vojak sam naznaniti, komu se bo izplačeval prispevek za vzdrževanje.²³

V času prve Balkanske vojne je bil 26. decembra 1912 sprejet *Zakon o prispevku za preživljanje svojcev mobilizovancev*.²⁴ Gre za temeljni zakon, po katerem so dobivale preskrbnino žene in nepreskrbljeni otroci oz. vdove in sirote vojakov v prvi svetovni vojni, ter je pravzaprav posodobitev prvotnega zakona iz leta 1880. Do preskrbnine pa so bili upravičeni le tisti, ki so bili pred mobilizacijo odvisni od dohodka mobiliziranca, in tisti, ki so obdelovalne površine s pomočjo mobiliziranca obdelovali sami, po njegovem odhodu pa so morali najeti pomoč. Absolutno prednost so imeli žene in otroci mobilizirancev, medtem ko so v drugo kategorijo upravičencev spadali drugi bližnji sorodniki. Tako kot zakon iz leta 1880 je tudi zakon iz leta 1912 določal, da je bila vsakemu upravičencu podeljena preskrbnina in polovični znesek najemnine, če jo je moral upravičenec plačevati. Nepreskrbljeni otroci do 8. leta starosti pa so bili upravičeni le do polovičnega zneska preskrbnine,²⁵ dokler leta 1917 ni bilo sprejeto dopolnilo, ki je izenačilo znesek preskrbnin otrok do 8. leta starosti z

²⁰ *Državni zakonik*, zakon št. 86, 23. 3. 1907, 389–91.

²¹ »Gesetz vom 21. Juli 1908, betreffend den Unterhaltsbeitrag für Angehörige von zu einer Waffen(Dienst)übung, beziehungsweise zur militärischen Ausbildung Eingerückten,« v: *Državni zakonik*, zakon št. 141, 22. 6. 1908, 551–53.

²² »Postava o podporah za družine rezervistov,« *Gorenjec*, 29. 8. 1908, 1–2.

²³ *Državni zakonik*, zakon št. 141, 22. 6. 1908, 551–53.

²⁴ »Gesetz vom 26. December 1912, betreffend den Unterhaltsbeitrag für Angehörige von Mobilisierten,« v: *Državni zakonik*, zakon št. 237, 31. 12. 1912, 1201–03.

²⁵ *Državni zakonik*, zakon št. 237, 31. 12. 1912, 1201–03.

zneskom preskrbnin odraslih, če so bili nastanjeni v najemniškem stanovanju. Če so bili nastanjeni v lastniškem stanovanju, kjer ni bilo treba plačevati najemnine, je njihova preskrbnina ostala pri polovičnem znesku odraslih.²⁶ Sicer pa je tudi ta zakon, tako kot zakon iz leta 1908, določal, da morajo upravičence za prejem preskrbnin imenovati vojaki sami, če imajo za to dovolj časa pred odhodom na služenje. Če časa ni bilo dovolj, so lahko preskrbnino zahtevali tudi žena in otroci sami.²⁷

Vojaške preskrbnine in pokojnine v praksi

Javna občila so z izbruhom prve svetovne vojne intenzivno seznanjala javnost z vsebino tega zakona iz leta 1912. Časopisa *Slovenec* in *Slovenski gospodar* sta le dva dni po avstrijski napovedi vojne Srbiji na naslovnici povzemala vsebino zakona in nizala zneske višine preskrbnin, do katerih so bili upravičeni prejemniki. Višine je za vsako leto posebej določalo vojno ministrstvo.

Tabela 2: Dnevni zneski preskrbnin v veljavi za leto 1914

	Preskrbninska pristojbina za odrasle osebe leta 1914 na dan	Preskrbninska pristojbina za mlajše od 8 let leta 1914 na dan
Ljubljana	1,14K	57 vin
Ostala Kranjska	1,05K	52,2 vin
Trst	1,35K	65,25 vin
Ostala Primorska	1,20K	60 vin
Celovec	1,27 ½ K	63 ¾ vin
Ostala Koroška	1,18 ½ K	59 ¼ vin
Gradec	1,24 ½ K	62 ½ vin
Ostala Štajerska	1,19K	58 ½ vin
Dunaj	1,32K	66 vin
Brno	1,27 ½ K	63 ¾ vin
Praga	1,20 K	60 vin
Krakov	1,20 K	60 vin
Ostala Galicija	0,85 ½ K	42 ¾ vin
Zadar	1,20 K	60 vin
Ostala Dalmacija	1,10 ½ K	55 ¼ vin
Černovice ²⁸	1,12 ½ K	56 ¼ vin

Vir: »Preskrbnina za družine vpoklicanih,« *Slovenec*, 30. 7. 1914, naslovnica. »Državne podpore družinam mobiliziranih,« *Slovenski gospodar*, 30. 7. 1914, 4

²⁶ *Državni zakonik*, ukaz št. 139, 1. 4. 1917, 340–41.

²⁷ *Državni zakonik*, zakon št. 237, 31. 12. 1912, 1203.

²⁸ Czernowitz v Ukrajini.

Časopis *Gorenjec* poroča, da je bilo do konca junija 1915 izplačanih v avstrijskih deželah skupno 513 milijonov kron²⁹ preskrbnin, od tega na Štajerskem 21 milijonov, na Koroškem 7, na Kranjskem 10, na Primorskem pa 32 milijonov kron.³⁰ Toda ti visoki zneski niso zadostovali za učinkovito preskrbo. Cesar je z odredbo že oktobra 1914 pooblastil vlado, da je lahko sama upravljala z gospodarstvom. Ko je bil julija 1917 objavljen še zakon o polnomočju vlade, je bilo uvedeno popolno vojno gospodarstvo. Avstro-Ogrska je po nemškem zgledu ustanovila centrale za pridobivanje in razdeljevanje potrošnih dobrin.³¹ Kljub uvedbi vojnega gospodarstva pa so cene dobrin začele hitro naraščati. V časopisu *Domovina* je neimenovani pisec slikovito zapisal: »V Avstriji imamo dvojne cene: maksimalne, to so uradne, in pa zasebne. Niti prve, niti druge niso v skladu z gospodarskim položajem. Prve so prenizke, druge pa previsoke.«³²

Že 7. decembra 1914 je izšel razglas deželne vlade za Kranjsko, s katerim so bile določene najvišje cene za trgovino z žitom in moko na veliko. Po razglasu je veljalo, da 100 kg fine pšenične moke za kuho ne sme preseči 69,50 K, medtem ko cena moke za peko kruha ne sme preseči 48,70 K. Najcenejša je bila koruzna moka, saj je bila najvišja dovoljena cena za 100 kg 37 K.³³ Še leta 1918 je veljala odredba deželne vlade z dne 14. maja 1916, po kateri je bila maksimalna cena 100 kg fine pšenične moke za kuho 90 K, za peko pa 110 K. Koruzna moka je med tem dosegala ceno 52 K za 100 kg.³⁴ A kot je zapisal pisec iz časopisa *Domovina*, so bile nabavne cene precej višje in ljudje so poleti 1918 plačevali desetkrat ali celo petnajstkrat višje cene od navedenih maksimalnih cen leta 1914. Na Koroškem naj bi bile te cene celo dvajsetkrat višje.³⁵ Časopis *Slovenski gospodar* je marca 1917 zapisal, da ob »druginji, ko so se živila podražila za 300 % in celo več, podpora nikakor ni več zadostna.« Ker je zakon zahteval, da se preskrbnine odrejajo glede na višino državne odškodnine, ki je določena za vojaško preskrbo (rekvizicije imetja za vojne namene), ki so bile nazadnje povišane leta 1916, je neimenovani pisec v članku še zahteval, da se na osnovi zvišanja zvišajo tudi državne preskrbnine: »Premalo dobivajo posebno žene, ki so ali same ali imajo le par otrok. Ako je družina večja, se nabere skupaj svota, ki tudi v

²⁹ Brigitte Biwald je v svoji objavljeni disertaciji podala izračun vrednosti avstro-ogrske krone glede na vrednost avstrijskega schillinga v letu 2002, iz katerega lahko preračunamo vrednost krone v evrsko protivrednost. Iz podatkov je razvidno, da je bila krona v letih 1914 in 1915 vredna 3,8 EUR, leta 1916 3,2 EUR, leta 1917 2,5 EUR in leta 1918 1,8 EUR. Pri tem je potrebno poudariti, da je vrednost krone seveda relativna na druginjo in višino plač v monarhiji. Več v: Brigitte Biwald, *Von Helden und Krüppeln, Das österreich – ungarische Militäränsitätswesen im Ersten Weltkrieg* (Militärsgeschichtliche Dissertationen, vol. 14) (Wien: Öbv & Hpt, 2002).

³⁰ »Državna podpora za družine vpoklicancev,« *Gorenjec*, 3. 9. 1915, 3.

³¹ Šorn, »Slovinci«, 67.

³² »Kake cene bi bile, ako bi se vojska sedaj končala,« *Domovina*, 13. 9. 1918, 5.

³³ »Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 7. decembra 1914,« *Dolenjske novice*, 11. 12. 1914, 143.

³⁴ »Blagovno poročilo,« *Kmetovalec*, 31. 12. 1917, 209.

³⁵ Šorn, »Slovinci«, 67.

tej draginji vendar nekaj zaleže.«³⁶ Tako so se po številnih pozivih 27. junija 1917³⁷ zaradi draginje in splošne inflacije zneski preskrbnin morali zvišati, hkrati pa so se tudi precej bolj poenotili.

Tabela 3: Dnevni preskrbninski zneski, odrejeni za leto 1917

	Preskrbninska pristojbina za odrasle osebe leta 1917	Preskrbninska pristojbina za mlajše od 8 let leta 1917	
		V lastniškem stanovanju	V najemniškem stanovanju
Ljubljana, Trst, Celovec in pred vojno živeči na zasedenih ozemljih ter na Ogrskem	1,80K	90vin	1,80K
Slovensko podeželje	1,60K	80vin	1,60K
Pred vojno živeli v Nemčiji ali inozemstvu	2K	1K	2K

Vir: »Kdo naj se še zglaši za državni preživljenski (vzdrževalni) prispevek,« *Kmetovalec*, 31. marec 1918, 46.

A tudi ti povišani zneski še zdaleč niso zadostovali za minimalni življenjski standard, četudi so upravičenci še sami poskušali zaslužiti dodatni denar. Podražitve so bile namreč hitrejše in višje od zvišanja preskrbnin ali plač. Zapis cen v Ljubljani leta 1918 v Uršulinski vojni kroniki nam ponuja vpogled v to, koliko je oseba lahko dobila za dnevni znesek preskrbnine. Kilogram moke je stal denimo 3 K, 65 dkg sladkorja 1,60 K, eno jajce 1,40 K, liter mleka pa 1,60 K. Že zneski povsem osnovnih živil kažejo na izjemno draginjo ter majhnost preskrbninskih zneskov, če pa jim dodamo še cene obutve in oblačil, pa naenkrat postanejo ti zneski povsem zanemarljivi. Glede na Uršulinsko kroniko je par čevljev stal med 200 in 300 K, meter blaga srednje kakovosti za žensko obleko pa 50 K.³⁸

Kot smo že omenili, so morali upravičence za prejem preskrbnin po zakonu iz leta 1908 imenovati vojaki sami. A to se je zgodilo le v primeru, da so imeli za to opravilo dovolj časa, preden so morali odriniti na fronto. Če časa ni bilo dovolj, so ga lahko zahtevali tudi žena in otroci sami, in sicer na občinskem uradu, kjer so imeli stalno prebivališče. Rok oddaje prošenj je bil zelo pomemben, saj so morale te biti oddane takoj po vpoklicu, če jih je vojak oddal sam oz. neposredno po odhodu na bojišče, če je vlogo oddala družina.³⁹ Tisti, ki so bili od preskrbnin v veliki meri odvisni, tovrstnih rokov niti niso potrebovali, saj so poročali o vrstah pred občinskimi uradi že

³⁶ »Vojne podpore in preživnine,« *Slovenski gospodar*, 29. 3. 1917, 1–2.

³⁷ *Državni zakonik*, zakon št. 313, 29. 7. 1917, 755–58.

³⁸ AULJ, fasc. 9, Klementina Kastelec, *Vojna kronika 1914–1918*, 50.

³⁹ »Kdo naj se še zglaši za državni preživljenski (vzdrževalni) prispevek?,« *Kmetovalec*, 31. 3. 1918, 45–46.

neposredno po izbruhu vojne. Ivan Lah je v svojih spominih denimo zapisal: »*Sedela sva s tovarišem v mali sobi starega ljubljanskega magistrata v prvem nadstropju. Ura je kazala pol poldne in bilo jih je še mnogo. Tako je bilo dan na dan, odkar se je začela vojna. Pisal sem v oddelku za podporo žen, katerih možje so bili poklicani na orožje. Prišel sem v ta oddelek tretji dan po začetku vojne. /.../ Pokazalo se je takoj, da se poleg vojne začenja tudi težak notranji boj. Vpoklicani so bili možje – delavci, gospodarji, obrtniki – in cela družina je ostala brez dohodkov. Mnogo družin je živelo od tega, kar je koncem tedna prinesel domov oče-gospodar. Sedaj je oče odšel – in beda je zazijala nasproti. Ženske so jokale. Komisija ni mogla vseh prošenj hkrati rešiti, treba je bilo čakati. Prišel je teden in ni bilo niti zaslužka niti podpore. /.../ Kjer je bila družina obilna – je bila tudi vsota precej visoka – in živelo bi se bilo za silo, da ni nastal draginja. Pritožb in težav je bilo dovolj. Nekatere ženske niso mogle dobiti nobenih potrebnih dokazov – in podpora se je zakasnila. /.../ Zgodilo se je, da so dobili podporo ljudje, ki so imeli vsega dovolj – mnogi drugi, ki so bili potrebni, so dobili komaj za prsto življenje. Tako je imel oddelek mnogo dela. V teku treh mesecev sem videl vojno od te strani.*«⁴⁰

Podobne slike je bilo bržkone mogoče videti tudi po drugih krajih habsburške monarhije. Na občinskih uradih so morali prosilci izpolniti obrazec in priložiti potrebne dokumente, s katerimi so dokazovali sorodstveno razmerje z vpoklicanim vojakom (poročni ali krstni list). Od tu je bila njihova prošnja z vsemi dokazili poslana okrajnemu glavarstvu, kjer so vloge prevzele posebne deželne komisije. Te so bile podrejene Ministrstvu za deželno brambo.⁴¹ Komisije so bile aktivirane neposredno po avstrijski vojni napovedi Srbiji. Na Štajerskem je bila aktivirana deželna komisija za vzdrževanje v Gradcu, kateri so bile podrejene komisije v posameznih političnih okrajih. V mestni občini Trst sta bili ustanovljeni dve komisiji za vzdrževanje. Prva je obravnavala prošnje tistih prosilcev, katerih začetnice priimkov so imele črke od A do J, druga pa je obravnavala prošnje prosilcev, katerih začetnice priimkov so se začele od črke K do Ž. Podrejene komisije so bile v vsakem okrožju, pri čemer je bila okrožna komisija mestne občine Rovinj združena s komisijo v Pulju, v mestu Gorica pa je bila komisija za celotno goriško pokrajino. Na Koroškem je bil sedež deželne komisije v Celovcu.⁴² Na Kranjskem je izpričana deželna komisija za vzdrževanje v Ljubljani, podrejene pa so ji bile komisije v vsakem izmed okrajev.

Besedilo zakona iz leta 1912 ponavlja, da v primeru smrti mobiliziranca upravičenci dobivajo enako preskrbnino še nadaljnjih šest mesecev po njegovi smrti. Vendar pa v zakonu ni izrecno zapisano, ali lahko upravičenci po preteku omenjenih šestih mesecev zaprosijo za vnovično odmero preskrbnine oz. pokojnine po zakonu iz leta 1882. A tam, kjer molči zakon, spregovori časopisje, saj lahko v časopisu *Slovenec* preberemo, da so po pretečenih šestih mesecih družine upravičene do »zelo majhne t.

⁴⁰ Ivan Lah, *Knjiga spominov: ječe – moja pot – dan 1914* (Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1925), 5–6.

⁴¹ *Državni zakonik*, zakon št. 238, 31. 12. 1912, 1204.

⁴² SI AS 33, fasc. 20, 36 Podporna komisija, Zl. 23759, 3. 8. 1914, An alle k.k. Bezirkshauptmannschaften in Krain und an den Stadtmagistrat in Laibach.

*i. vojaške preskrbe.*⁴³ Pogled v druge vire nam narekuje tudi zneske te vojaške preskrbe oz. pokojnine. Te so se odmerjale glede na čin padlega vojaka ter glede na dejstvo, ali je vojak umrl na bojišču oz. v roku enega leta za posledico ran, ki jih je dobil na bojišču, ali pa za posledicami bolezni, za katero je zbolel na bojišču. Ne glede na razlog za smrt so bili zneski pokojnin prenizki, da bi omogočali dostojno življenje.

Tabela 4: Prikaz zneskov mesečne vdovske pokojnine za leto 1914

VDOVA	ZNESEK MESEČNE VDOVSKE POKOJNINE V LETU 1914, ČE JE:	
	Vojak padel na fronti oz. za posledicami ran, ki jih je dobil med bojem	Vojak umrl za boleznijo, za katero je zbolel na fronti
navadnega vojaka	9K	6K
frajtarja	12K	8K
korporala	15K	10K
četovodje	18K	12K
narednika	22K in 50 vin	15K
narednika z višjo plačo	30K	20K
kadeta	37K in 50vin	25K

Vir: »Koliko dobe vdove in sirote padlih vojakov?«, *Tobačni delavec*, 16. 12. 1914, 2–3. »Pokojnina vdov in sirot za padlimi vojaki«, *Slovenec*, 14. 10. 1914, 4.

V primeru, da vdova ni bila zmožna zaslužiti dodatnih dohodkov za lastno preživljanje še na kakšen drug način, ji je država na dodeljeno pokojnino dodala še 8 K/mesečno. Do pokojnine pa ni imela pravice, če sta pred mobilizacijo z možem živela ločeno, razen če je uspela dokazati, da je bil za ločitev kriv mož. Če se je vdova ponovno poročila, je prenehala dobivati vdovsko pokojnino, vendar pa je dobila še zadnji pokojninski znesek v višini dvanajstih mesečnih pokojnin.⁴⁴ Pokojnine oz. vzgojevalnine po očetih so dobivali le tisti otroci, ki so bili zakonski – nezakonski, vendar priznani otroci so bili upravičeni le do preskrbnin, a le v primeru, da jih mati ali drugi skrbniki niso zmogli vzdrževati, oz. v primeru, da se niso mogli preživljati sami.⁴⁵ Vzgojevalnine za otroke so prejemale matere oz. zakoniti skrbniki.

Pokojnina pa je bila dodeljena tudi tistim vdovam, katerih možje so umrli zaradi poškodbe, ki so jo dobili v vojni, a so bili že demobilizirani, oz. zaradi bolezni, ki jo je povzročilo služenje v vojni. Težava pa je nastala takrat, ko je bil vojak demobiliziran, vendar zaradi poškodbe ali bolezni ni mogel na delo, družina pa ni bila več upravičena do preskrbnine. 12. junija 1915 je bil zaradi tovrstne diskrepance sprejet državni zakon, s katerim je bilo odrejeno, da se še naprej izplačujejo vsi prispevki, če

⁴³ »Preskrbnina za družine vpoklicanih«, *Slovenec*, 30. 7. 1914, naslovnica.

⁴⁴ *Državni zakonik*, ukaz št. 161, 15. 6. 1915, 267.

⁴⁵ *Ibid.*

je demobiliziranec poškodovan ali bolan. Zakon je veljal tudi v primerih, če je minilo več kot šest mesecev od smrti oz. izginotja mobiliziranca, vdovska pokojnina pa še ni bila odmerjena.⁴⁶

Pokojnine in vzgojevalnine po pokojnih vojakih je upravičencem podeljevalo finančno ministrstvo na Dunaju, pokojne po padlih deželnih brambovcih in pripadnikih črne vojske pa ministrstvo za deželno brambo na Dunaju. Zneske do 1000 K so upravičenci lahko dvignili v poštnem uradu ob predložitvi »plačilnega nakazila«. Vsako leto novembra so morali upravičenci poslati ministrstvom naslednje podatke:

- če vdova ni zmogla poleg pokojnine ničesar sama zaslužiti in je dobivala dodatni znesek poleg pokojnine v vrednosti 96 K letno (8 K/mesečno), je morala predložiti potrdilo o lastnini in potrdilo zdravnika, da ni zmožna opravljati dela (veljalo je tudi, če ni zmogla delati zaradi vzgoje otrok);
- prejemniki vzgojevalnin so morali od pristojnega občinskega urada predložiti izjavo, da so sirote še žive, da so nepreskrbljene in da so v njihovi oskrbi.

Sicer pa se je po odprtju fronte z Italijo v začetku leta 1916 in veliki druginji osnovnih potrebščin razširil krog upravičencev do preskrbnin. Poleg žena in otrok oz. staršev, če je bil mobiliziranec samski, so imeli po dopolnilih pravico do preskrbnin tudi krušni starši, pastorki, ženini morebitni nezakonski otroci, katerih oče ni bil mobiliziranec, je bil pa njihov skrbnik, starši nezakonske matere vpoklicanega, otroci, rojeni po mobilizaciji očeta, ter tiste žene, ki so se z mobilizirancem poročile po njegovi mobilizaciji v času vojaškega dopusta.⁴⁷ Kljub razširitvi kroga upravičencev pa so se med prosilci za preskrbnine, pokojnine in vzgojevalnine pogosto pojavljale tudi osebe, ki so jim komisije odrekle podporo. Tudi kritike časopisja so bile neizprosne, saj so trdili, da je bilo podeljevanje preskrbnin odvisno od tega: »...kakšni gospodje so bili v komisiji, kakšnemu orožništvu je bil kdo podrejen in kakšnega prijatelja je posamezni prosilec imel, da se je zanj pri komisiji potegnil. Ljudje zunaj, ki so razmere od blizu poznali, so mnogokrat drugače sodili, kakor gospodje pri komisijah.«⁴⁸ Ti nezadovoljni posamezniki so se po nadaljnjo pomoč vedno znova obračali na občinsko upravo, pogosto tudi neposredno na župane.

Časopis *Občinska uprava* piše, da so se žene pritoževale nad tem, da same niso upravičene do podpore, sosedja pa jo dobiva, kljub temu da je njeno gmotno stanje boljše, ali pa, da dobiva preskrbnino, vendar je ta prenizka itd. *Občinska uprava* je za razreševanje teh dilem uvedla rubriko, v kateri je poročala o razsodbah c. kr. upravnega sodišča, ki je odločalo o pritožbah.

Marca 1916 je sodišče denimo presodilo, da do preskrbnin niso upravičene tiste družine, katerih možje in očetje so stopili v vojaško službo pred letom 1912 in zato niso bili mobilizirani. Ker jih je sodišče smatralo kot poklicne vojake, njihove družine niso bile upravičene do preskrbnine.

⁴⁶ Ibid. »Vojaška preskrba vdov in sirot v vojni ali vsled vojne padlih, umrlih in pogrešanih vojaških oseb,« *Občinska uprava*, februar 1917, 16–17.

⁴⁷ »Vzdrževalne podpore družinam vpoklicanih,« *Slovenski gospodar*, 17. 2. 1916, 2.

⁴⁸ »Vojne podpore in preživnine,« *Slovenski gospodar*, 29. 3. 1917, 2.

V drugi sodbi je sodišče odločalo o ženi in hčeri, ki sta se pritožili na odločbo komisije. 3. člen zakona iz leta 1912 je narekoval, da do preskrbnin niso upravičene tiste družine, katerih mož ali oče prejema svojo plačo tudi po mobilizaciji. Na podlagi tega člena je pristojna komisija odločila, da do preskrbnine nista upravičeni žena in hči, ki sta ob mobilizaciji moža in očeta prevzeli njegovo dotedanjo službo skladiščnika. Za delo sta obe dobivali plači, ki sta skupno znašali višino mobilizirančeve enotne plače. Tako je komisija presodila, da prosilki dobivata njegovo plačo, čeprav sta bili sami zaposleni. Upravno sodišče pa je presodilo, da se odločitev komisije razveljavi, saj ne prejemata plače mobiliziranca, temveč svojo plačo.

Prav tako je upravno sodišče lahko presodilo, da se razveljavi odločitev pristojne komisije, da do preskrbnine ni upravičena družina, ki je prevzela obrt mobiliziranca. Namesto njega je usnjarsko obrt zdaj vodil njegov pomočnik, ki je prejemal mesečno plačo 250 K. Sodišče je odločilo, da komisija pred izdajo sklepa ni upoštevala zvišanja stroškov za plačo pomočnika, razliko o višini donosa obrti pred vpoklicem in po njem, ter ali lahko skupni donos od obrti preživi svojce vpoklicanega. Zato je sodišče v sodbi naložilo zadevo v ponovno odločanje.⁴⁹

Mnogokrat pa so nezadovoljni upravičenci poskušali sami »popraviti krivico« z goljufijo. Kazenski spisi deželnega sodišča v Ljubljani pričajo, da so bili taki primeri pogosti. Za primer vzemimo le enega: 27. junija 1916 je bila na sodišče podana obtožnica zoper Marijo Eržen, roj. Ceferin iz Leskovice v današnji občini Gorenja vas – Poljane. Obtožnica jo je bremenila, da je sama ponaredila vsoto na plačilnem nalogu preskrbnine z 1,40 K na 2,40 K. Na podlagi te poneverbe naj bi obtožena v roku šestih mesecev pridobila 200 K preveč izplačane preskrbnine. A sodišče je na koncu obtožnico ovrglo, saj tožilec ni zmozel zbrati dovolj dokazov. Sodišče je tako ugotovilo, da je obtožena obiskovala le nekaj razredov šole, da zna slabo brati in pisati, ter da je po pogovoru s prijateljico prišla do zaključka, da dobiva tako veliko vsoto, ker mora plačevati še najemnino. Iz navedenih razlogov je sodišče sklenilo, da ni dovolj dokazov, da bi jo obsodilo zaradi hudodelstva goljufije.⁵⁰

Namesto zaključka

Poleg preskrbnin družinam mobiliziranih ter pokojnin družinam padlih vojakov je država iz vojaško-taksnega zaloga izplačevala še nekatere druge preskrbnine. Posebej pomembne so bile preskrbnine za invalide ter njihove svojce. Ti so postali upravičeni do denarne pomoči s cesarsko odredbo, izdano 12. junija 1915,⁵¹ vendar je šlo za precej nizke zneske. Država jih je zvišala šele 28. marca 1918.⁵² Do preskrbnine so bili upravičeni tisti, ki so postali zaradi posledic služenja v vojski vsaj 20 % invalidi, ter njihovi sorodniki, med katere so prištevali ženo, zakonske in nezakonske otroke,

⁴⁹ »Razsodbe c. kr. upravnega sodišča glede prispevkov za preživljanje svojcem vpoklicanih,« *Občinska uprava*, avgust 1916, 33.

⁵⁰ SI AS 307, šk. XXV, akt 158, Strafsache gegen Maria Eržen.

⁵¹ *Državni zakonik*, ukaz št. 161, 15. 6. 1915, 267.

⁵² *Državni zakonik*, zakon št. 119, 31. 3. 1918, 291-92.

starše in krušne starše ter stare starše. Preskrbnina se ni podeljevala le kot prispevek za nabavo hrane, stanovanja in oblačil, temveč tudi za stroške zdravljenja in izobraževanja otrok. Za invalidnine so upravičenci vlagali prošnje na lokalnih občinskih uradih, o upravičenosti pa so kot pri ostalih preskrbninah odločale deželne komisije za vzdrževanje.

Tabela 5: Mesečne invalidnine in preskrbnine za svojce invalidov glede na odstotek invalidnosti za leto 1918

Stopnja invalidnosti	Vojni invalidi		Svojci vojnih invalidov	
	V Ljubljani	Na podeželju	V Ljubljani	Na podeželju
	K(ron)	K	K	K
100%	81	72	54	48
60-100%	54	48	54	48
40-60%	45	42	45	42
20-40%	30	30	30	30

Vir: »Državna podpora invalidom, njihovim svojcem in svojcem v vojni padlih ali vsled vojne umrlih oseb,« Samouprava, maj 1918, 52.

17. avgusta 1917 je bil sprejet še *Zakon o podpiranju rodbin, kojih redniki se zadržujejo v sovražnem inozemstvu ter rodbin ladijskih moštvo trgovinske mornarice, katerim se ni bilo več mogoče vrniti iz nevtralnih dežel.*⁵³ Zakon je določal, da so do preskrbnine upravičeni svojci tistih avstrijskih državljanov, ki so zaradi vojne prisilno zadržani na sovražnem ozemlju, iz katerega zdaj ne morejo več pošiljati sredstev za preživljanje svojcev. Višina dodeljene preskrbnine je bila enaka preskrbnini, ki so jo prejeli svojci mobiliziranih vojakov. Posamezniki so prošnje za te preskrbnine vložili na svoji občini, o njej pa je nato odločalo c. kr. okrajno glavarstvo v soglasju z davčnim oblastvom.⁵⁴

Vendar pa so bile preskrbnine tudi tema tistih posameznikov in skupin, ki niso verjeli, da lahko žene odgovorno trošijo podeljeni denar. V župnijski kroniki Križe tako denimo beremo: »*Velikanske podpore, ki jih sedaj dobivajo nekatere ženske, do 360K na mesec, še bolj tlačijo v materijo. Nekatere ženske se bodo utopile v pijači, čeravno je vino po 5K liter in še dražje...*«⁵⁵ Prav borci zoper alkohol in alkoholizem so trdili, da preskrbnine kvarijo ženske in jim omogočajo vdajanje alkoholu. Duhovnik Janez Kalan je leta 1903 ustanovil protialkoholno zvezo Sveta vojska, ki je v svojih javnih zapisih večkrat svarila pred tovrstno moralno spornimi ženskami. V časopi-

⁵³ »Gesetz vom 17. August 1917, betreffend die Unterstützung von Familien, deren Ernährer im feindlichen Ausland angehalten werden, sowie der Familien der Schiffsbemannungen der Handelsmarine, denen die Rückkehr aus den neutralen Ländern nicht mehr möglich war,« v: *Državni zakonik*, zakon št. 376, 14. 9. 1917, 1031.

⁵⁴ »Državna podpora svojcem, ki imajo svoje rednike v Ameriki,« *Občinska uprava*, december 1917, 136.

⁵⁵ NŠAL, ŽA Križe, fasc. 9, Razne knjige, Vojna kronika za Križ pri Trziču 1914–1918, 30.

su *Domoljub*, v članku, podpisanem z nazivom protialkoholne zveze »Sveta vojska«, tako denimo beremo: »Velikokrat se sliši, kako da zdaj pridno pijačjujejo nekatere žene, ki imajo može ali sinove pri vojaki, pa dobivajo podporo, da imajo s čim si ga privoščiti. Seveda ne vse, ampak nekatere. Take tudi govore ali pa vsaj same pri sebi mislijo: da bi le vojska še kaj dolgo trajala; tako dobro se nam še ni godilo nikoli kakor zdaj! Primerilo se je že, da se je taka ženska napila tako, da je obležala in so jo morali kot klado na voz naložiti in domu peljati. – Take osebe, ki državno podporo zlorabijo, bi morali poklicani faktorji povsod prav resno prejeti, in če ne pomaga, jim podporo odtegniti; kajti državna podpora je za potrebo, ne pa za potuho, da jo bodo morali davkoplačevalci s krvavimi žulji skupaj spravljati!«⁵⁶ Ženske pa so se tem obtožbam postavile po robu že v naslednji številki časopisa: »Ne zdi se pa nam prav, da /.../ piše o nas ženskah tako, kot da bi bile žene prve med onimi, ki stoje v armadi pijancev in zapravljajo za alkohol državno podporo. /.../ S kraji in imeni na dan, ker take ženske, ki res sedaj pijačjujejo, ne zaslužijo nobenega usmiljenja. Res je v tisti notici, ki govori o ženah-pijankah, rečeno "Seveda ne vse, ampak nekatere". Nam se pa zdi, da radi tistih malo "nekaterih" ni treba še pisati tako, da dobi hudoben, nasproten ali nagajiv človek priliko, da meče potem blato na vse žene. Kjer pa so taki slučaji, kjer so take izjeme, pa kar na dan z njimi. Prepričana sem, da jih ne bo med stotimi pet. Tudi o naših vojaki smo čitali, da se je ta ali oni napil do nezavesti, do smrti. Več takih slučajev je bilo objavljenih v časopisih. Ali pa moramo zato pisati »vojaki ga cukajo«. Ali smemo metati to v taki obliki, da se bo mislilo, da je večina vojakov takih.« V naslednjih vrsticah nepodpisana avtorica nadaljuje: »Podpore dobivamo. Hvala Bogu! Kako bi mogle drugače shajati? Naša pota do podpore niso lahka. Tudi ta kruh je grenak in denarji mnogokrat prejemani s solzami. Vprašajte jih, koliko jim ostane. Davki, posli, otroci, draginja pri najpotrebnejših stvarih, vse to vzame mnogo. Poleg tega se jih pa dobi še dosti, ki gledajo z zavistjo na te prejete podpore in kažejo na vsak majhen pregrešek te ali one: poglejte, podporo dobiva, pa takole dela. Mnogo žen poznamo, ki ga ne »cukajo«, temveč iz podpor plačujejo dolgove, ki so jih napravili možje, ki so ga preveč »cukali«. O podporah bi se dalo marsikaj napisati! Pa recimo: hvala Bogu, da je vsaj to! Z mirno vestjo trdim, da ogromna večina naših žensk podpore prav in pametno porabi.«⁵⁷

Kljub stalnim kritikam, goljufigam, izigravanjem ter pritožbam nad sistemom preskrbnin in drugih socialnih pomoči za družine vojakov je Avstro-Ogrska razmeroma uspešno lajšala socialno stisko državljanov, predvsem pred začetkom prve svetovne vojne. Zato lahko zaključimo, da so bili avstro-ogrski zakoni za urejanje socialne varnosti namenjeni vojaštvu in njihovim svojcem, sicer po nemškem vzoru, eni izmed najbolj zgodnejših zakonov avstrijske socialne politike nasploh, predvsem pa je Avstro-Ogrska stopila v prvo svetovno vojno pripravljena tudi na področju zagotavljanja vsaj minimalnih sredstev za preživljanje družin vojakov, s čimer si je zagotovila, da je vojaštvo lažje, nikakor pa zlahka, zapuščalo svoje domove in se podalo na fronto.

⁵⁶ »Štiri kitice znane pesmi,« *Domoljub*, 5. 11. 1914, 731.

⁵⁷ »Za naše gospodinj. V obrambo naših žen,« *Domoljub*, 12. 11. 1914, 745–46.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- AULJ, Arhiv uršulinskega samostana Ljubljana:
 - Klementina Kastelec.
- NŠAL, Nadškofijski arhiv Ljubljana:
 - ŽA, Župnijski arhiv, Križe.
- SI AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - AS 307, Deželno sodišče Ljubljana.
 - AS 33, Deželna vlada v Ljubljani.

Časopisni viri:

- »Blagovno poročilo.« *Kmetovalec*, 31. 12. 1917, 209.
- »Domače stvari.« *Slovenski narod*, 27. 7. 1878, 3.
- »Državna podpora invalidom, njihovim svojcem in svojcem v vojni padlih ali vsled vojne umrlih oseb.« *Samouprava*, maj 1918, 51–53.
- »Državna podpora svojcem, ki imajo svoje rednike v Ameriki.« *Občinska uprava*, december 1917, 136.
- »Državna podpora za družine vpoklicancev.« *Gorenjec*, 3. 9. 1915, 3.
- »Državne podpore družinam mobiliziranih.« *Slovenski gospodar*, 30. 7. 1914, 4.
- »Državni zbor.« *Slovenski gospodar*, 20. 3. 1902, 3.
- »Kake cene bi bile, ako bi se vojska sedaj končala.« *Domovina*, 13. 9. 1918, 5.
- »Kdo naj se še zglaši za državni preživljenski (vzdrževalni) prispevek.« *Kmetovalec*, 31. 3. 1918, 45–46.
- »Koliko dobe vdove in sirote padlih vojakov?« *Tobačni delavec*, 16. 12. 1914, 2–3.
- »Krvni davek, vojaška taksa.« *Slovenski gospodar*, 19. 1. 1893, naslovnica.
- »Nova vojaška dača ali taksa.« *Slovenski gospodar*, 6. 5. 1880, naslovnica.
- »Novičar iz domačih in tujih dežel.« *Kmetijske in rokodelske novice*, 31. 7. 1878, 246.
- »Pokojnina vdov in sirot za padlimi vojaki.« *Slovenec*, 14. 10. 1914, 4.
- »Postava o podporah za družine rezervistov.« *Gorenjec*, 29. 8. 1908, 1–2.
- »Preskrbnina za družine vpoklicanih.« *Slovenec*, 30. 7. 1914, naslovnica.
- »Prestolni govor.« *Slovenski gospodar*, 1. 10. 1885, naslovnica.
- »Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko z dne 7. decembra 1914.« *Dolenjske novice*, 11. 12. 1914, 143.
- »Razsodbe c. kr. upravnega sodišča glede prispevkov za preživljanje svojcem vpoklicanih.« *Občinska uprava*, avgust 1916, 33.
- »Štiri kitice znane pesmi.« *Domoljub*, 5. 11. 1914, 731.
- »V Bosno.« *Slovenski narod*, 27. 7. 1878, 2.
- »Vojaška preskrba vdov in sirot v vojni ali vsled vojne padlih, umrlih in pogrešanih vojaških oseb.« *Občinska uprava*, januar 1917, 3.
- »Vojaška preskrba vdov in sirot v vojni ali vsled vojne padlih, umrlih in pogrešanih vojaških oseb.« *Občinska uprava*, februar 1917, 16–17.
- »Vojaške takse.« *Kmetijske in rokodelske novice*, 7. 10. 1898, 392.
- »Vojne podpore in preživnine.« *Slovenski gospodar*, 29. 3. 1917, 1–2.
- »Za naše gosposinje. V obrambo naših žen.« *Domoljub*, 12. 11. 1914, 745–46.

Elektronski viri:

- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut Frana Ramovša, ZRC SAZU, 2000. Pridobljeno oktobra 2015. http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=postava&chs=1.

Literatura:

- Biwald Brigitte. *Von Helden und Krüppeln: Das österreich – ungarische Militärsanitätswesen im Ersten Weltkrieg*. Militärgeschichtliche Dissertationen 14. Wien: Öbv & Hpt, 2002.

- Morton, Desmond. *Fight or Pay: Soldiers' Families in the Great War*. Vancouver: The University of British Columbia, 2004.
- Lah, Ivan. *Knjiga spominov: ječe – moja pot – dan 1914*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1925.
- Šorn, Jože. »Slovinci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni.« *Zgodovinski časopis* 35, št. 1-2 (1981): 57–81.
- Oršolić, Tado. »Sudjelovanje dalmatinskih postrojbi u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878.« *Radovi Zavoda povijestnih znanosti HAZU* 42 (2000): 287–308.
- *Uprašanja in odgovori o uravnavi vrednote*. Gorica: Nat. in zal. Seitz, 1892.

Tiskani viri:

- *Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru*. Dunaj: c. kr. dvorna in državna tiskarna, 1880, 1882, 1887, 1907, 1908, 1912, 1915, 1917, 1918.

Kornelija Ajlec

MILITARY ALLOWANCES AND PENSIONS IN WORLD WAR I: LEGISLATION AND IMPLEMENTATION

S U M M A R Y

With the mobilisation of the male population during World War I, the family maintenance dynamics changed. Besides their traditional roles as housewives and mothers, women also took over the financial responsibility for their families. They resorted to various survival strategies, which were often insufficient to provide for the family, and women were frequently simply incapable to perform any kind of work. In these cases the state provided help and offered them allowances and pensions if they proved eligible. These payments were often an essential addition and sometimes even the only contribution to the family budget. As such, the Austro-Hungarian monarchy was one of the most advanced participants of World War I, since the entire structure of social transfers had already been established when the war started.